

Flodguden Inopos' Helligdom paa Delos.

Af

J. L. Ussing.

Det i Oldtiden saa berømte Delos er nu kun en øde Ø, der ikke oplives af noget Slags Kultur eller menneskelig Bolig, og hvor ej engang den gamle Herligheds Levninger i nogen synderlig Grad kunne fryde Øjet. Bygningerne ere omstyrtede, og Alt hvad Naboer eller Fremmede havde Brug for, er bortført; Granit søjlerne ligge der, oftest sønderbrudte, men Marmoret er for det Meste vandret i Kalkovnen. Dog have Archæologer og Architekter ved omhyggelige Undersøgelser været i Stand til at paavise de vigtigste Monumenters Beliggenhed og give os et Begreb om deres Udseende. Vi vide, at Apollotemplet, den runde Sø, Kong Philips Stoa og andre Monumenter laa paa den vestlige Side af den lille Ø; Nord for disse laa Byen, af hvis Huse og Søjlegaarde endnu findes Levninger. Mod Øst dækkes Byen og Helligdommen af den lille Bjergryg, der strækker sig langs med Østkysten af Øen, henimod en halv Mil lang og lidt over 300 Fod høj; det var Kynthos Bjerget, hvorefter de gamle Digtere saa ofte benævne baade Apollo og Artemis. Ved Foden af dette, vendt imod Apollos Tempel, laa Theatret, fra hvis Bænkerader man endnu kan nyde den henrivende Udsigt, som aldrig fattes i Hellas. Men gik man op ad Bjerget selv, var man udenfor Apollos Omraade. En omhyggelig banet Vei førte op til Toppen, hvor man fandt en lille jævnet Plads med et lille Tempel. Allerede Tournefort omtaler dette tilligemed dets Mosaikgulv (s. ndfr. S. 15 Anm. 2). De ifjor foretagne Udgravninger, hvorom Mere siden, have, idet de ryddede Templet

og fremdrog en Del Brudstykker af Arkitektur og Skulptur, givet os nærmere Oplysning derom¹). Mosaiket er af den simpleste og oprindeligste Art, bestaaende af smaa runde Kiselstene, som man finder dem i Elvelejerne. Ogsaa de kunne ved deres forskellige Farve, Sort, Hvidt, Rødt, Grønt o. a., bruges til hele Billeder, som ved den fortræffelige Triton i Pronaos i Templet i Olympia. Her havde man paa lignende Maade af forskjelligfarvede Sten indlagt en Indskrift, der melder, at en vis Apollonides fra Laodikea paa egne og Venners Vegne har ladet dette Gulv lægge for Zevs Kynthios og Athena Kynthia: *Αὐτὸς Κυνθίῳ καὶ Ἀθηνᾷ Κυνθία Ἀπολλωνίδης Θεογείτονος Λαοδικεὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐταίρων τὸ κατάκλυστον, ἐπὶ ἰερέως Ἀριστομάχου, ζακορέοντος Νικηφόρου, ἐπὶ δὲ ἐπιμελητοῦ Κοῖντου Ἀζῆ . . .* Til Zevs og Athene var altsaa dette lille Tempel indviet. Hvad Indskriften angaar, da kommer man til at tænke paa en anden Gulv-Indskrift, den paa Orchestren i det lille Theater i Pompeji (M. OLCONIVS. M. F. VERVS. HVIR. PRO. LVDIS); men medens det der ikke er klart, hvor stor eller lille en Del af Theatret M. Holconius har ladet udføre, er det her ikkun Gulvet, hvorfor Apollonides tillægger sig Æren. Dette kaldes med et hidtil ukjendt Ord *κατάκλυστον*, det Nedskyllede. Burnouf har forklaret dette Ord som Compluvium, aldeles usandsynligt; thi vi befinde os jo ikke i en aaben Gaard, men i et lille Tempel, der var helt under Tag. Denne S sammensætning af disse naturlige, i Elvelejet nedskyllede og omrullede Sten, kaldes selv en Nedskylning, paa samme Maade som et Mosaikgulv, hvorpaa man havde afbildet allehaande henkastede Levninger fra Maaltidet, blev kaldt «ufejet», *ἀσάρωτον*.

Inden man naar op til denne lille Flade paa Bjergets Top, lidt lavere nede, fører en anden, ligeledes i Oldtiden banet Vej op til Siden. Ved Enden af denne føre 10 brede, i Klippen hugne Trappetrin til Venstre op til et ejendommeligt Anlæg. Det

¹) S. Revue archéologique 1873 Août, p. 107 ff.

er en naturlig Klippekløft, hvis Sider ere glat tilhugne, og som er dækket med 5 Par store Stenplader, der mødes i Midten som i et Rygaastag, og ovenpaa endnu dækkes med andre Stene. Det saaledes dækkede Rum er betydelig smallere inderst end yderst; men ogsaa indadtil er det aabent. Havde det været lukket, vilde Alle have kaldt det en Hule; nu have de Fleste været mere tilbøjelige til at kalde det en Port. Saaledes Tournafort¹⁾, der tydelig angiver den paa sit Kaart (Tom. 1, p. 290) under Nr. 19, og beskriver den S. 309 saaledes: »Des ruines de la ville on monte par des degrés taillez dans la roche à une ancienne porte. Cette porte est une espece de corps de garde, qui se ressent bien des premiers temps que l'isle fut habitée; il n'a qu' environ six pas de long sur cinq pas de large; un homme debout en levant la main ne scauroit atteindre jusques au haut qui est couvert de pieces de granit plates comme des planches mais fort épaisses, longues de neuf pieds, posées en dos d'âne bout à bout l'une contre l'autre²⁾.

I Supplementbindet til Stuarts Antiquities of Athens Chapt. II, Pl. 4, Fig. 1, har Kinnard givet en Tegning af dette Monument. Forklaringen lyder saaledes³⁾: «Prospect af hin Portal eller Port paa Vejen til Cynthus-Bjerget, der var bestemt til at støtte Muren i en gammel Befæstning paa denne Højde. Denne Indgang er construeret af 10 store Stenblokke, der møde hin-

1) Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roi, par M Pitton de Tournafort. 4to. Paris 1717.

2) Tournafort fortsætter: «De ce corps de garde on monte jusques au sommet de la colline par un escalier de marbre, dont la plupart des marches ont été emportées à Mycone pour faire des appuis de fenêtres. Sur le haut de la montagne regne une petite esplanade où sont encore les restes de quelque citadelle qui dominoit toute l'isle. Les fondements en sont fort épais, à angles droits et à gros quartiers de marbre. Cette enceinte renfermoit quelque superbe bâtiment, temple ou portique; on y decouvre encore des pavez à la Mosaïque, des colonnes et de tres beaux marbres.

3) S. 62: Wagners tyske Oversættelse, Darmstadt 1833. Den engelske Originaludgave, fra 1830, har jeg ikke kunnet opdrive.

anden paa samme Maade som de ved Indgangen til den store ægyptiske Pyramide. Det er maaske den tidligste Prøve paa den saakaldte pelagiske Architektur i Grækenland. Vi se deri det første Skridt til Bueconstructionen. Sandsynligvis er den udført af den Coloni, som Minos førte til Øen». Uden at inklade os paa Spørgsmaalet om Forf. ikke har tillagt Bygningen en altfor stor Ælde, eller paa Betydningen af hans arkitektoniske Sammenstilling, ville vi takke Mr. Kinnard for hans smukke og oplysende Tegning; kun vilde vi ønske, at han havde givet den helt som han saa den, og ikke havde smykket Forgrunden med forskellige Brudstykker af Architektur og Skulptur, der fandtes andre Steder paa Delos, deriblandt med Foden af den kolossale Apollo, som Naxierne havde ladet oprejse foran det store Apollotempel¹). — Disse uvedkommende Tilsætninger forstyrre ikke paa Abel Blouets smukke Afbildninger i Expedition de Morée III, Pl. 11, Fig. 1—3. Men selv disse ere ikke i Stand til at oplyse tilbørlig, hvad det er for et Monument. Leake mente det var Indgangen til et Skatkammer af samme Art som de i Mykene, Orchomenos, Pharsalos o. a. St.²), og Ross antog endnu paa sin første Reise (1835), at det var «et Slags Indgangsdør til den hellige Peribolos paa Bjerget Kynthos³). Men paa hans anden Rejse (1841) gaar det op for ham, at det ikke godt kan være en Port. Han havde allerede første Gang bemærket at Breden, som ved Indgangen er næsten 5 Metres, ved den indre Ende ikke er mere end 2,60. Nu tilføjer han, at man kun kan komme igjennem den bageste Aabning ved at bukke sig (dette var dog tildels en Følge af Grundens Opfyldning) og at den oprindelig sikkert havde været lukket. «Da der foran denne tilsyneladende Port», siger han, «er en lille jævnet Flade, som endnu er indfattet af gamle Fundamenter, vilde jeg hellere an-

¹) Se L. Ross, Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres, I, S. 34.

²) Northern Greece, III, p. 101.

³) Ross, anf. St. S. 35.

tage, at her havde staaet en Bygning, hvortil hint Klippe-kammer kun dannede et Appendix, maaske en Gravhvelving eller et Adyton»¹⁾).

Den her udtalte Anelse har tildels bekræftet sig ved de Udgravninger, den franske Architect Lebègue ifjor foretog paa Delos efter Opfordring af Direktøren for den franske archæologiske Skole i Athen, Emil Burnouf, hvis Udbytte denne har meddelt i *Revue archéologique* for August 1873. Beretningen ledsages af et Par fortræffelige Pennetegninger og en Plan af Udgravningen (Pl. XVI—XVIII). Man ser deraf, at Kløftens stærkt divergerende Sider i en Strækning af 7 Metres ere lodret afhugne og glatte; men den gamle Bygning har ikke gaaet helt ind til det Inderste af Vinkelen. Den med Tag bedækkede Del har kun en Længde af $4\frac{1}{2}$ Metres. Taget bestaar som sagt af store, aflange Sten, der paa hver Side hvile paa en dertil udhugget Fals, og mødes i Midten ligesom Sparrerne paa et Tag, 5 Sten fra hver Side; dette mægtige Loft er aldeles uforstyrret. Om Bygningens Afslutning bagtil haves ingen Forestilling²⁾. Fortil, hvor Bredden er $5\frac{1}{2}$ Metres, begrænsedes Rummet af en Mur af kolossale Stenblokke (Burnouf kalder dem kyklopiske; de ere dog alle mere eller mindre firskaarne) med en Dør i Midten. Dørens Marmorkarme ere angivne paa Planen, og, kan man tro Burnouf, har selve Muren i en senere Tid været beklædt med Marmor. Foran denne Mur fortsættes Kløftens divergerende Sidelinier endnu et Stykke i den engang begyndte Retning; derefter udvider Rummet sig, navnlig til Højre, og der dannes en bred rectangular Terrasse, udadtil støttet af en mægtig Mur af smukt regelmæssigt Arbejde. Ved den venstre Ende af denne Terrasse eller Forgaard finder man den ovenfor omtalte Opgangstrappe.

Skulde Nogen endnu kunne have den Tanke, at det snarere var en Port end en Helligdom, vilde de i og udenfor Bygningen

¹⁾ Ross, *Inselreisen II*, S. 168.

²⁾ Burnouf antager, at der ingen var, s. p. 106: «Le fond du temple était à ciel ouvert, derrière la statue».

fundne Enkeltheder overbevise ham om det Modsatte. Midt paa Gulvet under Stentaget, dog nærmere den indre Ende, staar et rundt Fodstykke af Klippens egen Sten. Overfladen er en lille Smule fordybet, og der sees Fødderne af en Marmorstatue endnu staaende paa deres Plads¹⁾. Den venstre Fod er næsten ubeskadiget. Den har en Længde af 0,35 M., saa at Statuen kan have haft en Højde af 2,30 Metres. Den kolossale Gudestatue har gjort en mægtig Virkning i dette lille Klippetempel. Ved Vægen til Højre strax indenfor Indgangen ligge to Stene, der synes at have tjent til Fodstykke for et Bord, hvis Fødder i Form af Consoier skulle være fundne imellem Ruinerne. Saa-danne Offerborde omtales oftere i Indskrifter.

I det foran Bygningen liggende Rum findes langs med Klippevægene og foran dem en Mængde større og mindre firkan-tede Stene. Om de have tjent som Fodstykker for Statuer, eller om de have været benyttede paa en eller anden Maade ved Offer-maaltiderne, er ikke let at afgjøre. Ligefor Indgangsdøren, i en Afstand af $3\frac{1}{2}$ M. fra den, findes et Hul, der var faldt af Kul og Aske; men om dette er Levninger fra det gamle Alter, eller om det skriver sig fra senere Tider, vide vi ikke. Endnu længere fremme, omtrent der, hvor Kløften udvider sig til den brede Terrasse, findes en cirkelrund Marmorblok af omtrent 3 Alens Brede. Den hviler paa en ligeledes rund Afsats af Klip-pens egen Granit, og den maatte snarere kaldes en Marmorring end en Marmorblok, thi Midten er aaben, og Marmoret omgiver en Hulning i Klippen som Randen om en Brønd eller som Over-

¹⁾ Til Sammenligning kan anføres hvad Le Bas i *Revue archéologique* 1844, p. 427 fortæller om Udgravningen af det lille Artemis Tempel i Messene. Han fandt «un piédestal creusé à la partie supérieure pour y placer une statue, et une sorte de vasque carrée qui peut-être était destinée à recevoir un bassin en bronze contenant l'eau lustrale ou le sang des vic-times immolées dans les sacrifices» (?). Senere fandt man nogle Brud-stykker af Statuen, navnlig «un pied chaussé d'un brodequin à large et épaisse semelle, tenant encore à une base circulaire qui s' adapte parfaitement au trou pratiqué dans le piédestal».

delen af et stort og tykt Lerkar eller en Tønde (*πίθος*). Hvor dyb Hulningen indvendig er, angives ikke. Der siges kun, at den indre Side af Marmoret er ikke hugget glat, og at tre Huller i den indre Cirkelrand vise, at der har været sat et Metal- kar ned i denne Hulning.

Der er altsaa ingen Tvivl om at det har været en Hellig- dom; det er kun et Spørgsmaal, om vi nærmere kunne forklare Enkelthederne og angive, hvilken Guddom den har været ind- viet til.

Burnouf havde allerede inden han lod Udgravningen fore- tage, dannet sig sin bestemte Mening om dette Spørgsmaal, og han fandt ingen Grund til at forlade den senere. Han var over- bevist om at Delos, som Midtpunktet i Archipelaget og som Solguden Apollos Ø maatte være et Centrum for ældgamle astro- nomiske Iagttagelser. Og naar Scholierne til det fantastiske Sted i Homers Odysseé, XV, 403 ff.: *Νῆσός τις Συρίη κικλήσκειται* o. s. v., fortalte, at der paa Syros fandtes en Hule, tværs igjennem hvil- ken man kunde iagttage Solen ved Sommersolhverv (smlgn. Po- silipo Grotten ved Napoli i Slutningen af Marts), saa troede han fast paa Tilværelsen af en saadan Hule, men antog, at det var en Misforstaaelse at henlægge den til Syros; den maatte ligge paa Delos, og uden Tvivl være at søge i det her omtalte Klippe- tempel. Han fandt en Bestyrkelse i Fodstykket med Statuens Fødder; de syntes ham at staa i samme Stilling som den Bel- vederiske Apollo. Om saa var, vilde dette rigtignok Intet be- vise; men det er heller ikke Tilfældet; den bevarede venstre Fod hviler plat ned paa Jorden; Fødderne staa som paa saa mange gamle Gudebilleder. En anden Bestyrkelse fandt han i den ovfr. beskrevne Marmorrand i Forgaarden, hvori der havde været indsat et Broncekar. Han ser deri det Bækken, Cortina, som Vergil omtaler i Æneiden III, 92, hvor Æneas paa Delos henvender sin Bøn til Apollo, og denne svarer. «Man syntes at høre Kjleden brøle fra det aabnede Allerhelligste» (mugire adytis cortina reclusis). Jeg vil her ikke tale om at det omtalte

i Marmorranden nedsatte Broncekar ikke stod i et Adyton, hvor Ingen maatte komme ind, men i den aabne Forgaard, hvor Alle kom hen; men ligesom Enhver ser, at Vergils Skildring er laant fra Delphi, saaledes er det jo almindelig bekjendt, at Cortina er Bækkenet paa Trefoden, hvor den spaaende Præstinde sad, og ikke en i Jorden nedgravet Beholder. Havde Burnouf ikke været saa fast i sin forudfattede Mening, vilde det næppe være faldet ham ind at lade Apollo blive dyrket i en Hule; det er jo hverken Hekate eller den persiske Mithras, vi have med at gjøre, men den straalende Phøbos. Det vilde ikke have undgaaet ham, at denne Bygning ikke kan være et Tempel for Apollo, eller for nogen anden olympisk Gud, af den Grund at det vender imod Vest. Dette forudsætter nødvendig enten at det maa være et Heroon, saa at den Guddom, der æres deri, er en af dem, der bo i det mørke Vesten, eller en Helligdom for en Local-Guddom, der netop var knyttet til dette Sted. Af det Første er der ingen Spor, men det Sidste turde vise sig sandsynligt.

Øen Delos lider nu til Dags i høi Grad af Vandmangel; den har maaske kun en eneste virkelig Kilde eller Brønd, der ligger i den nordligste, flade Del af Øen. I Oldtiden søgte man ved talrige Cisterner at raade Bod paa Trangen; men det er ogsaa sandsynligt, at Øen ikke har været fuldt saa tør som nu. De Gamle tale om Floden Inopos paa Kynthos Bjerget, ved hvis rindende Vand Leto fødte de guddommelige Tvillinger¹). Det har ikkun været en lille Bæk, og dens Vandstand har været meget forskjellig efter Aarstiden; man fortalte, at den stod i Forbindelse med Nilen, og at naar Nilens Vand steg, voxede ogsaa Vandet i Inopos²); men selve disse Skildringer tyde dog

¹) Homers Hymn. Apoll. Del. 14 ff.:

*Χαῖρε μάκαιρ' ὦ Αἰτωῖ, ἐπεὶ τέκες ἀγλαὰ τέκνα,
'Απόλλωνα ἄνακτα καὶ Ἄρτεμιν λοχέαιραν,
κεκλιμένη πρὸς μακρὸν ὄρος καὶ Κύνθιον ὄχθον
ἀγχοιάτω φοινίκος ἐπ' Ἴνώποιο ρέεθροις.*

²) Kallimach. Hymne til Delos 206 ff.:

Ἐζέτο δ' Ἴνώποιο παρὰ ῥόον, ὄντε βᾶθιστον

paa at den aldrig har været ganske blottet for Vand. Strabo fortæller, at ovenover Apollos og Letos Helligdomme ligger det nøgne og stenige Bjerg Kynthos, og en ikke stor Flod, Inopos, løber igjennem Øen¹). Nu søger man forgjæves efter en saadan virkelig Bæk, der har Vand hele Aaret rundt, og tidligere Archæologer have ment at finde Inopos i den ovfr. omtalte Kilde paa Øens nordre Ende, skjøndt dette paa ingen Maade kan forliges med Strabos Ord. Den virkelige Inopos er uden Tvivl det Elveleie, som begynder umiddelbart under den her omtalte Helligdom og løber ud i den Bugt paa den sydlige Del af Vestsiden, som kaldes Porto Furni. Dette erkjendte og udtalte Leake bestemt; man kunde allerede ane det efter Tourneforts Kaart; nu er det rigtig angivet af Kiepert i hans Atlas²). Hvor stor Pris de Gamle satte paa dette nu for Størstedelen tørre Flodleje, fremgaar deraf, at dets Bredder paa flere Steder sees omhyggelig indfattede med Marmor.

Det ligger altsaa nær at tænke sig, at det lidt ovenfor liggende Klippetempel eller Huletempel har været indviet til Inopos, og at det var hans Statue, der stod der. Det er bekjendt nok, at man fra ældgammel Tid ofrede til Flodguderne i Helligdomme ved Kilderne. Allerede i Iliaden omtales, hvorledes Pelevs lover Sperchios, at hvis hans Søn kommer frelst hjem fra Troja, vil han ofre ham 50 Væddere ved Kilden, hvor han har sin Helligdom og sit rygende Alter³). Den Tvivl, der er bleven ytret, om de gamle Grækere skulde have brugt Kultusbilleder af Flodguder⁴),

*γαῖα τότ' ἐξανήσαν ὅτε πλήθοντι ρεέθρῳ
Νεῖλος ἀπὸ κρημονῶο κατέρχεται Αἰθιοπῆος.*

Smlg. Hymn. Dian. 171. Strabo VI, 2, 4. Pausan. II, 5, 2. Plin. H. N. II, 102, 229.

¹) Strabo X, 5, 2: *ὑπέρχνται δὲ τῆς πόλεως ὄρος ψιλὸν ὁ Κύνθος καὶ τραχὺ, ποταμὸς δὲ διαρρεῖ τὴν νῆσον Ἰνωπὸς οὐ μέγας.*

²) Leake, Northern Greece III, p. 102. Smlg. Ross, Inselreisen I, S. 31. Bursian, Geographie v. Griechenland II, S. 452.

³) Hom. Iliad. XXIII, 148: *ἐς πηγὰς, ὅθι τοι τέμενος βωμὸς τε θυήεις.*

⁴) Hermann Gottesdienstliche Alterthümer 14, 14.

kan kun kaldes besynderlig, selv om der ikke lod sig anføre mere end ét bestemt Bevis derimod, nemlig Ælians Beretning om at Akragantinerne fremstillede Floden Akragas, der havde givet Staden Navn, som en smuk ung Mand og ofrede til ham i denne Skikkelse¹⁾; men vi skulle strax nedenfor anføre endnu et afgjørende Bevis, i Indskriften fra Andania. Hvad Localiteten angaar, saa er det jo ogsaa tilstrækkelig bekjendt, at de Gamle tænkte sig Flodguderne boende i Huler, hvorfra Floderne vældede ud, saa at et saadant Huletempel netop maatte synes passende for en saadan Gud. Et berømt Exempel paa en saadan Helligdom fra en senere Tid er den saakaldte Egerias Grotte uden for Rom, eller, for at nævne den med sit rette Navn, Flodguden Almos Helligdom, under hvis smukke murede Hvælving den kølige Kilde endnu bestandig vælder frem, medens Flodgudens Statue, som man fandt over den, nu er borttaget. Men, vil man sige, var den deliske Helligdom Flodgudens, maatte Flodlejjet gaa igjennem Hulen selv. Hertil kunde for det Første svares, at ogsaa denne Kløft efter Regnskyl maa blive fuld af Vand og afgive sit Bidrag til Inopos, men dernæst ogsaa, at naar man ikke vil nøjes med et Alter under aaben Himmel, men vil bygge et Tempel med en Statue i, er det lige saa naturligt at lægge dette ved Siden af Kilden, som at gjøre Templet selv til en Fontænebygning. Saaledes bar man sig i det Mindste ad ved Clitumnus i Umbrien, hvoraf den yngre Plinius har givet en saa smuk Beskrivelse. Han udbreder sig først vidtløftig over den mægtige, krystalklare Kilde med det kølige Vand og de skyggefulde Bredder, og fortsætter derpaa²⁾: «ved Siden af den ligger et gammelt og helligt Tempel; deri staar

¹⁾ Ælian. Var. Hist. II, 33.

²⁾ Plin. Ep. VIII, 8, 5: »Adiacet templum priscum et religiosum; stat Clitumnus ipse amictus ornatusque prætexta . . . Sparsa sunt circa sacella complura totidemque dii. Sua cuique veneratio, suum nomem, quibusdam vero etiam fontes; nam præter illum quasi parentem ceterorum sunt minores capite discreti, sed flumini miscentur.

Clitumnus selv, klædt i Toga prætexta». Rundt omkring, fortæller han, er der flere mindre Kapeller for andre Guder, der hver have sit Navn og dyrkes paa sin Maade. De fleste af dem ere de mindre Kilder, der forene sig med Hovedstrømmen, og som efter de Gamles Forestilling og Udtryksmaade kaldtes hans Børn. — Jeg kunde ogsaa gjøre opmærksom paa det pragtfulde Tempel, Kejsers Hadrian lod opføre lige over Hovedkilden eller Hovedbassinet, hvorfra den store Vandledning udgik, som forsynede Carthago med Drikkevand¹⁾; men det maa rigtignok siges, at vi ikke vide om dette Tempel har været indviet til Kildens Guddom eller mulig til en hel anden. I alt Fald tilhører det, ligesom de to foran nævnte Exempler en Tid, der er saa meget senere end den Helligdom, vi her beskæftige os med, at Ligheden ikke vilde betyde stort.

Et ældre Exempel findes maaske i Messene, hvor Le Bas paa Skraaningen af Ithomebjerget fandt et Huletempel, hvis Væge og Gulv vare beklædte med et meget haardt Lag «Stuk», som kunde det være en Cisterne, og hvis Façade dannedes af en Søjlegang af 5 plumpe Søjler. Le Bas vover ikke at udtale nogen Mening om denne Bygnings Bestemmelse; men Curtius, der sammenligner den med Fontænebygningen ved Pirene paa Akrokorinth, mener her at finde Kilden Klepsydra, som Pausanias omtaler paa Vejen op ad Ithomebjerget. Han formoder, at man i sin Tid har ledet en Vandaare her igjennem. Dette erklærer rigtignok Wilhelm Vischer, efter at have undersøgt Stedet, for en Umulighed, men, hvis Hulen ikke har ligget langt borte fra den omtalte Kilde, kunde det derfor gjerne være en Helligdom indviet til dens Guddom²⁾.

Et sikrere Holdepunkt giver et andet Mindesmærke, som er

¹⁾ Restavreret af Philippe Caillot. *Revue archéologique* 1873 Novemb., p. 292—301. Pl. XXII.

²⁾ Se Le Bas i *Revue archéologique* 1844, p. 432. Curtius, *Peloponnes*. II, S. 147. Vischer, *Erinnerungen aus Griechenland*, S. 448. — Pausan. IV, 33, 1.

fundet i samme Egn af Hellas, den store Indskrift fra Andania, som Sauppe har udgivet i 8de Bind af Göttinger Videnskaber-nes Selskabs Afhandlinger 1859. Denne Indskrift indeholder et udførligt Regulativ for Afholdelsen af Demeters Mysterier og de dermed forbundne Fester. Disse ældgamle Mysterier bleve efter Messeniens Gjenoprettelse ved Epaminondas ogsaa kaldte til Live igjen. Man fortalte, at Argieren Epiteles, Epaminondas' Medhjælper i dette Foretagende, havde en Drøm, hvori han fik Befaling til at grave paa et vist bestemt Sted for at frelse den gamle Kone, som der laa indesluttet i et Kobberkammer. Ved Gravningen fandt han en Kobber- (eller Bronze-) Krukke, og i denne laa der en tynd, sammenrullet Tinplade, hvorpaa de store Gudinders Mysterie-Anordning stod opskrevet; det antoges at Aristomenes i sin Tid, da det viste sig, at Messene maatte bukke under for Sparta, havde nedgravet den. Man samlede altsaa de endnu levende Medlemmer af de gamle Præstefamilier, og ved Hjælp af en i disse Sager kyndig Mand, den attiske Lykomide Methapos, indrettedes der i Messene Demetersmysterier, der i Hellighed kun stod tilbage for de elevsinske¹⁾. Dog synes de i Aarenes Løb at have tabt sig noget, indtil en vis Mnasistratos tog sig af dem, og formodentlig ved Legater eller andre Pengegaver gjorde det muligt at fejre dem med tilbørlig Glans. Det er de i denne Anledning tagne udførlige Bestemmelser, hvoraf den omtalte Indskrift har opbevaret en stor Del. Festen holdtes i Nærheden af det gamle Andania og Oechalia i den Karneiske Apollos Cypres-Lund, Ἀπόλλωνος Καρνειοῦ ἄλσος, τὸ Καρνέσιον²⁾. Der saa man, efter Pausanias, Statuer af Apollo Karneios, Hagna og Hermes med Vædderen paa Skuldrene. «Hagna» siger han «er et Tilnavn for Kore, Demeters Datter; men der vælder Vand op af en Kilde lige ved Billedet»³⁾. At Kore eller

¹⁾ Se Pausanias IV, 26, 6. 27, 2. 1, 5.

²⁾ Saaledes Indskriften; hos Pausanias IV, 33, 5 skrives mindre rigtigt τὸ Καρνέσιον.

³⁾ Pausan. IV, 33, 5: Θεῶν δὲ ἀγάλματα Ἀπόλλωνος ἔστι Καρνειοῦ [καὶ

Persefone skulde kaldes Hagna, den Rene, er maaske ikke i sig selv usandsynligt; men hvorfor staar ikke Moderen ved Siden af hende som hun plejer? Af Indskriften synes snarere at fremgaa, at Hagna er Kildens Navn, og at det var Kildens Guddom, hvis Statue stod ved Siden af den, og som man et Par hundrede Aar senere gjorde til Persefoue. Vi ville aftrykke hele det Stykke af Indskriften, vi her have Brug for, nemlig de to Paragrafer om Kilden og om Thesavrerne¹).

Περὶ τὰς κράνας. Τὰς δὲ κράνας τὰς ὀνομασμένας διὰ τῶν ἀρχαίων ἐγγράφων Ἀγνᾶς, καὶ τοῦ γεγεννημένου ποτὶ τᾷ κράνα ἀγάλματος τὰν ἐπιμέλειαν ἐχέτω Μνασίστρατος, ἕως ἂν ζεῖ, καὶ μετεχέτω μετὰ τῶν ἱερῶν τὰν τε Θυσιαῖν καὶ τῶν μυστηρίων, καὶ ὅσα καὶ οἱ θύοντες ποτὶ τᾷ κράνα τραπέζωντι, καὶ τῶν θυμάτων τὰ δέρματα λαμβανέτω Μνασίστρατος, τῶν δὲ διαφόρων ὅσα καὶ οἱ θύοντες ποτὶ τᾷ κράνα προσιθῆντι ἢ εἰς τὸν θησαυρὸν, ὅταν κατασκευασθεῖ, ἐμβάλωντι, λαμβανέτω Μνασίστρατος τὸ τρίτον μέρος, τὰ δὲ δύο μέρη, καὶ ἂν τι ἀνάθεμα ὑπὸ τῶν θυσιαζόντων ἀνατίθεται, ἱερὰ ἔστω τῶν θεῶν ὃ δὲ ἱερεὺς καὶ οἱ ἱεροὶ ἐπιμέλειαν ἐχόντω ὅπως ἀπὸ τῶν διαφόρων ἀναθέματα κατασκευάζεται τοῖς θεοῖς, ἃ ἂν τοῖς συνέδροις δόξει.

Θησαυρῶν κατασκευᾶς. Οἱ ἱεροὶ κατεσταμένοι ἐν τῷ νεῖ εἶει ἐπιμέλειαν ἐχόντω μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος ὅπως κατασκευασθῆντι θησαυροὶ λίθινοι δύο κλακιοί, καὶ χωραζάντω τὸν μὲν ἕνα εἰς τὸν ναὸν τῶν Μεγάλων θεῶν, τὸν δὲ ἄλλον ποτὶ τᾷ κράνα, ἐν ᾧ ἂν τόπων δοκεῖ ἀντοῖς ἀσφαλῶς ἔξειν, καὶ ἐπιθέντω κλακας, καὶ τοῦ μὲν παρὰ τᾷ κράνα ἐχέτω τὰν ἐτέραν κλακα Μνασίστρατος, τὰν δὲ ἀτέραν οἱ ἱεροὶ, τοῦ δὲ ἐν τῷ ναῷ ἐχόντω τὰν κλακα οἱ ἱεροὶ καὶ ἀνοιγόντω κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς μυστηρίοις καὶ τὸ ἔξαριθ-

Ἀγνῆς], καὶ Ἐρμῆς γέρον κριόν. ἢ δὲ Ἀγνὴ Κόρης τῆς Δήμητρος ἐστὶν ἐπίκλησις· ὁδωρ δὲ ἀνεῖσιν ἐκ πηγῆς παρ' αὐτὸ τὸ ἀγαλμα. Det manglende καὶ Ἀγνῆς er tilføjet af Sauppe i Abhdl. d. Götting. Gesellsch. VIII, S. 224.

¹) Abhandl. d. Gesellsch. d. Wissensch. zu Göttingen VIII, S. 241, Indskriftens Lin. 85 ff.

μηθὲν διάφορον ἐξ ἑκατέρου τοῦ Θησαυροῦ χωρὶς γράψαντες εἰσενεγκάντω, ἀποδόντω δὲ καὶ Μνασιστράτῳ τὸ γινόμενον αὐτῷ διάφορον, καθὼς ἐν τῷ διαγράμματι γέγραπται.

«Om Kilden. For den Kilde, som i de gamle Skrifter kaldes Hagna, og den Billedstøtte, der stod ved Kilden, skal Mnasistratos bære Omsorg saa længe han lever, og han skal deltage med de Hellige i Ofringerne og Mysterierne og have Del i det, som de Ofrende fremsætte paa Bordet ved Kilden, og han skal have Offerdyrenes Huder; men af de Penge, som de Ofrende henlægge ved Kilden eller nedlægge i Skatkammeret (Thesavren), naar det bliver indrettet, skal Mnasistratos have Trediedelen, men de to Trediedele og de hellige Gaver (Anathemata), der skjænkes af de Ofrende, skulle være hellige til Guderne, og Præsten og de Hellige skulle sørge for at Pengene anvendes til Udførelsen af hellige Gaver til Guderne efter Raadets Bestemmelse.

Om Indretningen af Skatkamre. De Hellige, der ere indsatte i det 55de Aar (d. e. i indeværende Aar), skulle i Forening med Architekten sørge for at der blive indrettede (eller opførte) to vel tillukkede Stenskatkamre, og de skulle sætte den ene i de store Gudinders Tempel, den anden ved Kilden paa det Sted, hvor det synes dem at være sikkert, og de skulle sætte Laas for dem. Til det ved Kilden skal Mnasistratos have den ene Nøgle, og de Hellige den anden; men til det i Templet skulle de Hellige have Nøglen. De skulle aabne dem hvert Aar under Mysterierne; de skulle opskrive de Penge, der udtælles af hvert Skatkammer for sig, og indbetale dem, og de skulle give Mnasistratos det ham tilkommende Beløb, som der staar skrevet i Anordningen».

Billedstøtten for Kildens Gudinde, Ofringerne til denne Gudindom og Bordet, hvorpaa Ofringerne lægges, synes uden Videre at kunne anvendes til Forklaring af den deliske Helligdom, men maaske lader Ligheden sig forfølge endnu videre. Der er i det aftrykte Stykke af Indskriften megen Tale om de i Festen Del-

tagendes Pengebidrag og de Thesavrer, der vare bestemte til at modtage disse. En saadan Ydelse af Bidrag, i Regelen meget smaa, men ikke uden Betydning ved deres Mængde, var sikkert meget almindelig i Oldtiden. Romerne kaldte dem stipes. Seneca omtaler dem bl. A. i 7de Bog de Beneficiis, Cap. 4, 6: «*Omnia deorum sunt; tamen et dis donum posuimus et stipem iecimus*». Især omtales de ved Floder og Kilder, saasom ved Nilen i Nærheden af Philæ, paa det Sted, de Indfødte kaldte Nilens Aarer — Seneca Quæst. Nat. IV, 2, 7: «*in hæc ora stipem sacerdotes et aurea dona præfecti, cum solempne venit sacrum, iaciunt*» — og ved Clitumnus — Plin. Ep. VIII, 8, 1: «*lato gremio patescit purus ac vitreus, ut numerare iactas stipes et reluctantes calculos possis*» —. Paa disse to Steder kastede man dem altsaa i Vandet seiv; men nok saa almindeligt var det vistnok at putte dem i en Sparebøsse eller gjemme dem i et Skatkammer, at de kunde komme til virkelig Brug. Varro, i 5te Bog de lingua Latina § 182, gjør sig Umage for at forklare Ordets Etymologi. Han gjør det paa sin Maade, uheldig som Etymolog, men ikke uden Nytte for Oldgranskningen. Han mener, at stips kan komme af det græske Ord *σπιβή* eller, hvad der omtrent er det Samme, af det latinske stipare, at pakke sammen; thi, siger han, i den Tid da man ikke havde andre Skillinger (asses) end Kobberstykker af et Punds Vægt, lagde man dem ikke i en Æske eller Pengekiste (arca), men pakkede dem sammen eller opstablede dem i et Gjemmekammer (in aliqua cella). De sammenpakkede Kobberstykker bleve altsaa kaldte stipes; og endnu den Dag idag kalder man det stipes, naar man efter gammel Skik give Skillinger til Gudernes Skatkamre («*ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt*»). Det var interessant at vide, hvorledes disse Thesauri, som Varro omtaler og hvorom vi fandt udførlige Bestemmelser i den messeniske Lidskrift, have set ud. Selvstændige Bygninger kunne de næppe have været, men i det Højeste særlig aflukkede Rum i Templerne; men det forekommer mig langt sand-

synligere, at det har været et Slags store Sparebøsser, omtrent som Fattigblokkene nu til Dags. Smaa Lersparebøsser, med en smal Ridse til at putte Pengene ned igjennem, ligesom de bruges i vore Dage, vare almindelige i Oldtiden, og findes ofte i Antiksamlingerne; hvorfor skulde man ikke have havt større af samme Art til de større Indsamlinger? Indskriften siger, at der skulde anbringes en saadan, med forsvarlig Laas for, i Nærheden af Kilden paa et sikkert Sted. Skulde det ikke være en saadan Thesavros, vi have i det i Klippegrunden nedsænkede og med den massive Marmorrand sikrede Broncekar foran den Deliske Inopos' Helligdom? Den ligger saaledes, at Enhver kan komme til at lægge sin Skjærv deri, og et forsvarligt Laag med en god Laas kunde nok sikre den imød Uvedkommendes Angreb. Det her Ytrede er selvfølgelig endnu kun en Formodning, men den forekommer mig at ligge saare nær, og jeg har ikke betænkt mig paa at fremsætte den i det Haab at den, naar Opmærksomheden først var henvendt derpaa, maatte kunne finde Bestyrkelse ogsaa fra andre Sider.
